

Situace třetího zahraničního odboje byla v mnohém odlišná od situace odboje prvního a druhého. Tím, že nedošlo k vypuknutí „horké“ války mezi Východem a Západem, nemohlo dojít ani k oficiálnímu vytvoření československých exilových jednotek, tak jako tomu bylo v případě legií nebo zahraniční armády z 2. světové války.

Přes to třetí odboj své vojáky má a není jich rozhodně nijak zanedbatelný počet. Ve svém příspěvku se tuto mimořádně složitou a dosud ne zcela zmapovanou problematiku pokusil nastínit.

Zřejmě nejznámějším případem, který je označován jako vytvoření zárodku exilových vojenských jednotek bylo zřízení dvou československých strážních rot v rámci americké armády. První z nich, 4091-th Labour Service Company, vznikla až poměrně pozdě, 4. února 1952. V té době však již desítky československých občanů sloužily ve strážních rotách polských, ale i pobaltských, který ve Spolkové republice Německo existovaly již několik let.

Jejich vznik je de facto spojen s Invazí do Normandie, kdy americká armáda začala zřizovat pomocné jednotky nejdříve z německých zajatců (jako pracovní jednotky) a později i z občanů osvobozených na území spojeneckých států (to už jako strážní roty). Krátce po skončení války však tyto jednotky zcela změnil svůj charakter. V americkém okupačním pásmu Německa se v té době nacházely desetitisíce polských občanů, odmítajících repatriaci do vlasti. Šlo o polské zajatce, vězně koncentračních táborů, totálně nasazené dělníky, ale i poválečné uprchlíky. Bývalí příslušníci polských jednotek nebo Zemské armády byli zpočátku odesíláni především do Itálie k jednotkám sboru generála Anderse nebo k polským jednotkám v britském okupačním pásmu. Již velmi brzy však z nich začaly být zřizovány tyto strážní roty. V roce 1946 v nich sloužilo přes třicet tisíc mladých Poláků. V návaznosti na úspěch této akce byly pak zřízeny i strážní jednotky složené z dalších národností. V letech 1947-1950 existovaly pod krycím označením Industry Police a v létě 1950 přijaly označení jako Labour Service Company.

Příslušníci těchto rot však nebyli plnoprávními americkými vojáky – kontrakt, který s americkou vojenskou správou uzavírali byl, zjednodušeně řečeno, běžným pracovněprávním vztahem a de facto tak zůstávali civilními zaměstnanci americké armády. Jejich uniformy byly na první pohled rozpoznatelné a na přilbách měli široký bílý pruh a písmena CG (Civilian Guard). Ve výzbroji byly jen lehké ruční zbraně, standardně to byla americká karabina M-1. I hmotné zabezpečení bylo horší než u řadových amerických jednotek, značně však převyšovalo životní standard uprchlických táborů a na přelomu 40. a 50. let i většiny německých domácností.

4091. čs. rota vznikla nedaleko Norimberku, ale krátce na to byla dislokována v obci Nahbollenbach v Porýnské Falci, kde hlídala velký sklad pohonných hmot. Nedaleko od ní, v Bad Kreuzenachu, se nacházela i druhá československá rota, označená číslem 4058, která vznikla na podzim 1952. Ta však byla složena především z autonomisticky orientovaných Slováků, jejichž konfrontace se zastánci společného státu vedla až k jejímu rozpuštění a následné reorganizaci (krátce jí velel bývalý brig. gen. Mirko Vesel, po něm však nastoupil kpt. Danko, který se z ní snažil vytvořit základ exilové armády slovenského státu, od roku 1954, kdy při příležitosti 15. výročí odtržení Slovenska došlo k otevřenému střetnutí českého a slovenského mužstva, převzali velení roty polští důstojníci). V pozdější době však už strážní jednotky ztrácely svůj národní charakter, přestože v jejich označení zůstávalo slovo „Czechoslovak“. 4058. rota byla rozpuštěna v roce 1958 a 4091. pak v roce 1964.

Druhou západní armádou, ve které na přelomu 40. a 50. let sloužily stovky československých občanů byla francouzská Cizinecká legie. Drtivá většina se jich pak zúčastnila krvavé války v Indočíně a desítky jich padly v bojích nebo přišly o život v nesnesitelných podmínkách zajateckých táborů Viet-minhu. Vzhledem k tomu, že šlo zřejmě o největší bojové vystoupení Čechů a Slováků po druhé světové válce, věnujme této problematice širší pozornost.

Po kapitulaci Japonska v roce 1945 obsadila Vietnam britská armáda. V únoru 1946 se v Saigonu začaly vyloďovat první jednotky Cizinecké legie přesunuté sem ze severní Afriky. Přestože v březnu téhož roku došlo k dohodě mezi Francií a představiteli Viet-minhu, která uznávala samostatnou Vietnamskou demokratickou republiku na severu země, respektující francouzské zájmy v oblasti, již na podzim téhož roku došlo k prvním střetům. V roce 1947 naplno propukla partyzánská válka. Francie zvolila obranu vybudováním systému opevněných opěrných bodů, obsazených buď koloniálními jednotkami nebo Cizineckou legií. Až do roku 1950 byl Viet-minh tím slabším soupeřem. Po vítězství Mao Ce Tunga, začala vietnamským komunistům z Číny proudit materiální i lidská pomoc, které bylo stále těžší vzdorovat. Na podzim 1950 se Viet-minhu podařilo obsadit pás francouzských pevností na severu země a v následujících třech letech se štěstí klonilo střídavě na obě válčící strany. Nárůst iniciativy Viet-minhu byl však zcela zřejmý. Na jaře 1953 začal Viet-minh operovat i na území sousedního Laosu. Aby tomu zabránilo a zároveň paralyzovalo činnost partyzánů na severu Vietnamu, rozhodlo se francouzské velení vybudovat 32 kilometrů severně od Hanoje u vesnice Dien Bien Phu mohutnou pevnost. Operace zahájená výsádkem 22. listopadu 1953 dostala krycí označení CASTOR. Dien Bien Phu bránily především elitní parašutistické jednotky legie. V březnu 1954 byl zahájen mohutný útok Viet-minhu a 7. května 1954 pevnost kapitulovala. Po této katastrofální porážce Francie své jednotky z Vietnamu stáhla. Válka, zprvu jasně koloniální, přerostla díky politickému vývoji ve světě ve svém průběhu ve střet mezi Západem v Východem. V samotné Francii však byla nepopulární od začátku do konce. Ve Vietnamu padlo 10 482 vojáků Cizinecké legie, což představovalo téměř polovinu francouzských ztrát a téměř třetinu početních stavů legie. Dalších 6 328 se jich dostalo do zajetí, ze kterého se jich vrátilo pouze 2 576. Velká většina jich zajetí nepřežila. Část především německých a východoevropských legionářů byla počínaje rokem 1950 repatriována přes Čínu a SSSR do zemí, odkud pocházela.

Kolik celkem sloužilo československých občanů v Cizinecké legii po únoru 1948 je dnes velmi obtížné určit. Řádově se jednalo o několik stovek oproti jednotlivcům před únorem.

Rámcovou představu si o tom si mohli představitelé komunistického režimu v ČSR udělat v letech 1949/1950. Do legie se hned po únoru 1948 dostala řada nezletilých mladíků. Mnozí z nich psali domů zoufalé dopisy a jejich rodiče se proto obraceli na československé úřady s žádostmi o intervence za jejich propuštění. Na jaře 1949 byla proto z podnětu Společnosti pro mezinárodní právní ochranu mládeže s Francií uzavřena dohoda, že legionáři, kteří do legie vstoupili ještě před dovršením 21. roku z ní budou propuštěni. K repatriaci se údajně přihlásilo 500 českých a slovenských vojáků. Jednání se protahovala, protože československé úřady odmítly povolit návrat všem a zdlouhavě prověřovaly, kdo se vrátit smí a kdo ne. Ani těm, za které nakonec Ministerstvo zahraničních věcí prostřednictvím pařížského velvyslanectví intervenovalo, nebyla nakonec zaručena beztrestnost. To bylo zřejmě důvodem proč nakonec nebyla dohoda realizována. V roce 1950 na tom ztratila zájem i Francie, vzhledem k tomu, že většina žadatelů již byla na indočínském bojišti, kde právě v té době došlo k převzetí bojové iniciativy Viet-minhem.

Přestože v britské a americké okupační zóně Německa a Rakouska byl nábor do legie oficiálně zakázán, nad verbíři přijíždějícími ilegálně do uprchlických táborů bylo většinou "přimhouřeno oko". Důvody pro vstup byly různé – od klasického evergreenu touhy po dobrodružství až po uvědomělou touhu sloužit v západní armádě a podílet se na boji proti komunismu. Silnou historickou reminiscencí byly počátky našeho 1. i 2. odboje, která byly s Cizineckou legií nedílně spjaty. U řady uprchlíků hrála svou roli bídná ekonomická situace, do které se bez vlastního přičinění dostali, momentální deziluze z reality svobodného světa, dlouhé čekací lhůty na vystěhování do zámoří a malý zájem okupačních i německých úřadů o osud politické emigrace. Množily se také případy různých podvodů, později hojně využitých komunistickou propagandou, kterých se verbíři dopouštěli. Šlo například o příslib práce, zaregistrování k vystěhování do Francie, přeřazení do lepšího tábora ve francouzské okupační zóně a podobně.

Po podpisu závazku k pětileté službě v legii následoval odvoz do některého města francouzské okupační zóny, kde měla legie svojí náborovou kancelář. Tady se adept podrobil řádnému odvodu, byl většinou vystrojen již jako francouzský voják a přes Khel a Štrasburk transportován do pevnosti svatého Mikuláše v Marseille. Pobyt zde trval jen několik dní, než bylo dost nových vojáků k vypravení lodního transportu do Alžíru. Tady všichni nováčci směřovali do "hlavního města Cizinecké legie", kterým bylo Sidi bel Abbes, kde se v tzv. průchozí rotě (CP 3) aklimatizovali do nového prostředí a dostalo se jim základního výcviku. Po krátké době v CP 3 byli legionáři rozesíláni již k jednotkám, ke kterým byli přiděleni a tam pak pokračovali ve výcviku. Posádky legie byly roztroušené po celé francouzské severní Africe. Řada českých legionářů prošla parašutistickým výcvikem, vzhledem k tomu, že v létě 1948 byly formovány první výsadkové jednotky legie. Obvykle trval africký pobyt legionáře zhruba čtyři měsíce. Pak byly z vycvičených vojáků sestaveny pochodové prapory, které byly v lodních transportech přepravovány do Indočíny. Turnus trval rok. Po jeho uplynutí dostal legionář zpravidla dvouměsíční dovolenou, která znamenala návrat do severní Afriky. Po dovolené následovalo obvykle zařazení do některého speciálního kursu, určeného k prohloubení získaných bojových zkušeností. Nejlepší vojáci byli posíláni do poddůstojnických škol. Pak zpravidla následovala několikaměsíční služba v některé "mírové" posádce v Africe. Ve většině případů stihl legionář během svého pětiletého závazku dva roční indočínské turnusy. Před vypršením smlouvy byl znovu poslán do Sidi bel Abbes, kde pak demobilizoval. Samozřejmě existovala možnost závazek prodloužit o dalších pět let. V průběhu indočínské války začala být akceptována i kratší doba nového závazku, např. jeden nebo dva roky. Pokud byl legionář během své služby trestán vězením, musel si zmeškanou dobu nasloužit.

Po druhé světové válce se Cizinecká legie stala doménou bývalých vojáků Wehrmachtu a SS. Některé jednotky měly ve svých stavech až 80 % Němců. To se odrazilo i v bojích v Indočíně, kde dokonce nějakou dobu působil čistě německý prapor. V důsledku toho se do zajetí Viet-minhu dostal větší počet legionářů německé národnosti. Byl mezi nimi také značný počet těch, kteří z legie dezertovali. Řada těchto vojáků také do Viet-minhu vstoupila, a když se počátkem 50. let naskytla možnost repatriace do NDR, využilo jí podle některých údajů asi 1600 bývalých vojáků legie.

Vietnamská strana povzbuzená úspěchem této "německé" akce se obrátila i na další státy východního bloku s nabídkou repatriace jejich občanů. Jedinou podmínkou na které Vietnamci trvali, bylo propagandistické využití "polepšených" legionářů, kteří by měli od eventuálního vstupu do legie odrazovat své spoluobčany. V případě Čechů a Slováků repatriační akce neměla valný úspěch. Do republiky byly v rozmezí let 1952-1953 přes Čínu a Sovětský svaz vypraveny zřejmě tři transporty s celkem 28 bývalými legionáři.

Věnujme krátkou pozornost největšímu z nich, který přibyl do republiky 7.dubna 1952. Bylo v něm 21 bývalých legionářů, z toho 16 Slováků a jen pět Čechů. Přestože ve Vietnamu jim byli několikrát ujištěni, že jejich činy jsou amnestované, byli hned v Čierné nad Tisou Státní bezpečnostní zatčeni a dopraveni do vězeňské nemocnice v Praze na Pankráci, kde zůstali dalších několik měsíců v přísné karanténě. V srpnu 1952 byli z karantény propuštěni a rozmístěni do cel. StB vedla jejich vyšetřování pod krycím označením VIETNAMCI. Teprve na jaře 1953 byl celý případ předán prokuratuře. V létě téhož roku byla osmi legionářům, kteří od svých jednotek dezertovali a sloužili u Viet-minhu udělena presidentem Zápotockým milost. Zbylých třináct bylo obviněno z trestných činů služby v cizí armádě a nedovoleného opuštění republiky. Důvodem bylo především to, že s nimi z Vietnamu doputovaly zprávy o odporu, který kladli, když padli do zajetí.

Koncem srpna 1953 se do případu vložil přímo prezident Zápotocký. V dopise arm. gen. Karolu Bacílkovi mu dosavadní postup proti celé skupině ostře vytkl: *"Považuji tento případ za nový doklad, jak bezpečnostní orgány nedovedou mnohé pro nás výhodné případy politicky vyřešit a skoncovat."* Na základě rozhodnutí bezpečnostních složek byla totiž zrušena původně chystaná tisková konference. Zřejmě pod dojmem z této výtky se pak proces s legionářskou skupinou uskutečnil již 28. září 1953 u Krajského soudu v Praze. Všichni obžalovaní, až na jednoho, byli odsouzeni k trestům odnětí svobody v rozsahu 13 měsíců až dva roky, na jehož část se zároveň

vztahovala amnestie z května 1953 a od soudu byli propuštěni rovnou na svobodu. Do vězení se vrátil pouze Pavol Gubáni, který z ČSR odešel jako voják základní služby se zbraní v ruce.

Lze předpokládat, že dosavadní zkušenosti s vracejícími se legionáři byly jedním z důvodů, proč presidentská amnestie vyhlášená k 10. výročí osvobození 9. května 1955 zaručovala beztrestnost i "řadovým" příslušníkům cizích armád, kteří se rozhodli k návratu do vlasti. A přes počáteční výhrady především některých představitelů Ministerstva vnitra byli právě bývalí příslušníci západních armád, tedy především cizinečtí legionáři a vojáci amerických Labour Service Companies (LSC) jednou z cílových skupin pro které byla amnestie prodloužena až do konce listopadu 1956.

Při té příležitosti nelze nezmínit také zájem komunistických tajných služeb o tyto bývalé vojáky. Zatímco kontrarozvědné součásti StB se k jejich návratu stavěly přinejmenším rezervovaně, postupně převládal zájem I. správy MV (tedy rozvědky StB) a Zpravodajské správy Generálního štábu ČSLA, pro které představovali neocenitelný zdroj informací. Zde ovšem měli legionáři časově jen velmi omezený význam jako znalci poměrů ve Francii, případně vlastníci originálních francouzských dokladů. Prim hráli bývalí příslušníci LSC, kteří v SRN hlídali řadu důležitých strategických objektů. Do ČSR se jich vrátilo zhruba ke dvěma stovkám a právě jejich masový odchod představoval vážné bezpečnostní riziko pro prvosledové jednotky NATO. Díky této amnestii se pak zlepšilo postavení a existenční vyhlídka těch, kteří na Západě zůstali.

Podle statistiky se v letech 1955-1956 do ČSR vrátilo 90 bývalých legionářů. Všichni bez rozdílu putovali rovnou do karanténní stanice MV v Sadské u Poděbrad. Přestože se propaganda ráda chlubila tím, jak je o ně po propuštění všestranně postaráno, mohou studovat na vysokých školách a vrací se na místa, odkud po únoru 1948 odešli, skutečnost byla samozřejmě diametrálně odlišná. Pro většinu bylo zaměstnání jen v dolech, těžkém průmyslu a zemědělství, samozřejmě v těch nejméně atraktivních profesích. Cejch politicky nespolehlivého se s nimi pak většinou táhl celý jejich život. Nelze při tom říci, že by se nutně vraceli jen ti, kteří v legii neuspěli. V mnoha případech šlo o nositele vysokých francouzských vyznamenání a řada dosáhla poddůstojnických hodností. Byli mezi nimi i takoví, kteří přežili vietnamské zajetí po bitvě po Dien Bien Phu a dočkali se repatriace do Francie. Zřejmě největší problém pro ně však znamenalo začlenění do většinové společnosti po skončení závazku. Nespokojenost se svým životem pak projevili návratem do vlasti. Že většinou nedošli pokoje a naplnění ani tady není třeba zvlášť zdůrazňovat.

Všechny tyto navrátilce navíc provázela neutuchající zájem StB, která se řadu z nich pokusila začlenit do své masové agenturní sítě. To však nemělo větší praktický efekt, právě díky jejich celkové společenské nivelizaci. Státní moc se pokusila úspěch z let 1955-1956 využít i při amnestii v roce 1960. Také tentokrát se jistý počet legionářů do republiky vrátil. Ve srovnání s polovinou 50. let však šlo o mnohem menší číslo. Byl to důsledek hospodářského vzestupu Západu, ve kterém nacházeli uprchlíci mnohem lepší uplatnění a perspektivu než v době před rokem 1955. V dalších letech se pak vraceli jen jednotlivci.

Naši občané však sloužili i v dalších armádách svobodného světa. Nezanedbatelný počet bývalých zahraničních vojáků byl přijat zpátky do služeb britského letectva. Styční důstojníci RAF vyreklamovali z uprchlických lágrů v západních okupačních zónách Německa okolo tří set svých československých kolegů, a zařídilo jim přednostní emigraci do Velké Británie. Službu v RAF jich nakonec nastoupilo něco kolem 180, většinou na místa specialistů u pozemního personálu, řada z nich však operačně létala. Podobně tak měli situaci usnadněnou naši vojáci, kteří za války sloužili v jednotkách svobodné Francie nebo se účastnili francouzského hnutí odporu. Také jim Francie nabídla přednostní vycestování do Francie a návrat do jejich ozbrojených sil. Jednotlivci mohli vstupovat i přímo do americké armády (což je například případ bratrů Mašínů). Poměrně jednoduchý byl vstup do kanadské armády. Upřesnění počtu osob v těchto ozbrojených složkách je však otázkou dalšího výzkumu.